

PTE BTK Interdiszciplináris Doktori Iskola
„A kormányzás területi, történeti és társadalmi dimenziói”
Politikatudományi Doktori Program

Innovációs szakemberek viszonyulásai az innováció mikro- és makrotársadalmi kontextusához

Phd disszertáció tézisei

Témavezető:
Pálné Kovács Ilona
Az MTA levelező tagja, egyetemi tanár

Készítette:
Bodor Ákos

2014

TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

Dolgozatomban a *társadalmi kontextus* és az *innováció* összefüggéseinek elméleti és empirikus vizsgálati eredményeivel foglalkozom.

A társadalmi kontextust két különböző aspektusra bontom, *makrotársadalmi és mikrotársadalmi kontextusra*. E kétféle típust úgy határolom el egymástól, hogy mikro szint alatt az innovációban érintett szereplők körét értem, míg makro szint alatt az ezt körülvevő társadalmi környezetet (praktikusan: helyi társadalmat akár, de inkább régiót, még inkább nemzetet), vagyis egy olyan entitást, ami közvetlenül nem érintett az innováció folyamatában.

Tehát az innováció mikrotársadalmi kontextusának fogalmát az innovációban érintett szereplők közötti társas viszonyok jellemzőinek leírására használom. Az innováció makrotársadalmi kontextusa pedig egy ennél lényegesen tágabb fogalom, nem közvetlenül az innováció világára vonatkozik, hanem annak a társadalomnak az általános sajátosságait értem alatta, amelybe az innovációs folyamatok beágyazódva működnek.

A kutatás aktualitását az adja, hogy az innováció témaköre az elmúlt évtizedekben kiemelt jelentőséget kapott az egyes térségek, nemzetek fejlődésével, fejlesztésével kapcsolatban. A manapság uralkodó fejlesztéspolitikai–szakpolitikai paradigma szerint az innováció kulcsfontosságú eleme a gazdaság fejlődésének. A gazdasági fejlődés pedig általában a térségek, országok általános fejlődését, az ott élők életszínvonalának, életminőségének javulását eredményezik. Ezek tükrében érthető, hogy az egyes államok fejlesztéspolitikai eszközökkel is igyekeznek az innovációs folyamatba beavatkozni, mégpedig úgy, hogy azok egyre hatékonyabbá váljanak. Ezek az eszközök nagyon gyakran meglehetősen aktív szerepvállalást jelentenek, ezzel együtt tetemes közforrás felhasználását is egyben. A beavatkozások módszereinek legitimitását és alapját a téma tudományos kutatásának eredményei jelentik, a regionális innovációs folyamatok szakpolitikai eszköztárában jól felismerhetőek a meghatározó innovációs elméletek és modellek. Ezek pedig – még ha némileg változatos fogalmakkal operálva is – kulcsfontosságú tartalmi elemként azonosítják a társadalmi kontextust, mint az innovációs folyamatokat befolyásoló tényezőt.

Az egykori szocialista országokban a regionális innovációs rendszer szervezeti és intézményi elemei nem alulról szerveződve alakultak ki, azokat célzott *támogatásokkal, fejlesztéspolitikai eszközökkel* kellett megteremteni. Ennek megfelelően Magyarországon az elmúlt években minden régióban létrehozták az innovációs rendszerek elméleti koncepciójára, illetve a nemzetközi fejlesztéspolitikai „jó gyakorlatokra” többé-kevésbé hasonlító innovációs tevékenységi és szervezeti rendszert. Ebben a folyamatban már régóta létező szervezetek (pl.

egyetemek, kamarák) gazdagodtak új feladatokkal és identitásokkal, valamint teljesen új szervezetek jöttek létre a semmiből (pl. regionális innovációs ügynökségek, klaszterek). Az azonban mindegyikük esetében közös, hogy az újfajta tevékenységüket valamilyen közforrású támogatás finanszírozza, és feladataik meghatározott alapelvek köré rendeződnek. Ezek az alapelvek közvetlenül összefüggésben állnak az innovációs fejlesztéspolitika háttérében világosan kirajzolódó tudományos elképzelésekkel

Ezeknek a beavatkozásoknak a háttérében az a tény áll, hogy az innováció modern tudományos elméleteiben a *társadalmi kontextus szerepe felértékelődött*. Különböző iskolák, eltérő fogalomkészletekkel dolgozva nagyon hasonló eredményekre jutottak az elmúlt évtizedekben. Ezek szerint az innovációs folyamatok sikerességét, hatékonyságát a potenciálisan érintett szereplői kör *minél intenzívebb kapcsolata és együttműködése* határozza meg, amit a különféle „segítő szervezetek” fokozni tudnak. Abban is megegyeznek a szerzők, hogy e kívánatos sűrű interakciókat a magas szintű bizalom működteti, amely egyrészt a csoporttagok egymás iránti érzéseiből fakad, másrészt a makro szintű társadalmi kontextus általános bizalmi szintje és annak egyéb kedvező jellemzői is támogatják ezt a folyamatot. Mindezek alapján az innovációs szakirodalom azt a következtetést vonja le, hogy a *kapcsolatokat és együttműködéseket fejleszteni és támogatni kell*. Ez gyakorlati szempontból érthető, hiszen az innovációval kapcsolatos beavatkozások természetesen csak az általam az innováció *mikrotársadalmi kontextusának* nevezett jelenségek körére terjedhetnek ki, *makrotársadalmi szintű attitűdök, normák megváltoztatása így nem lehetséges*. Viszont meglátásom szerint ez a „gyakorlatias” szempont számos *problémát* vet fel, mivel az innováció mikrotársadalmi kontextusának, vagyis a kapcsolatok és együttműködések hálózatának fejlesztése ugyan nemes szándék, ám nem minden esetben okozza az innovációs folyamatok, a gazdaság, vagy éppen a *közjó* javulását. Ezzel a lehetséges kimenettel azonban az innováció irodalma nem foglalkozik. A gyakorlatorientált, szakpolitikai beavatkozás mellett elkötelezett tudományos megközelítések bizonyos szempontból érthetően *univerzális eszközként* tüntetik fel az innováció mikrotársadalmi kontextusába való beavatkozást, függetlenül a makrotársadalmi kontextusok eltérő jellemzőitől.

A dolgozat kutatási kérdése az, hogy a magyar „kapcsolatérzékeny kultúra”¹, illetve a sajátos társadalmi attitűd készletünk miként formálja saját képére az univerzális innovációs elméletek alapján létrejött és alkalmazott szakpolitikai modellt?

¹ Sik E. (2012) A kapcsolati tőke szociológiája. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó

PROBLÉMAFELVETÉS ÉS HIPOTÉZISEK

A jelen kutatás alapjául szolgáló probléma az, hogy amint az különböző szociológiai vizsgálatokból lesűrhető, Magyarországon a makrotársadalmi kontextus szintjén, az innováció tudományos modelljeiben kulcsfontosságúnak, és éppen ezért szakpolitikai szinten fejlesztendőnek tartott tényezők meglehetősen bonyolult és ellentmondásos konfigurációt alkotnak. Ez a kedvezőtlen helyzet azonban nem feltétlenül érzékelhető az innovációval foglalkozó elméletek leegyszerűsített társadalmi kontextusának értelmezési keretében.

Hipotézisek:

1. A hazai innovációs folyamatok kutatásában a társadalmi kontextus hangsúlyos szerepet kap, hiszen az az innováció kurrens elméleti megközelítéseinek elválaszthatatlan részét alkotja. Azonban a kutatások nem foglalkoznak a mikrotársadalmi kontextusba való beavatkozás (társadalmitőke-fejlesztés) lehetséges negatív következményeivel, továbbá nem reflektálnak a társadalmi kontextus hazai negatív összefüggéseire és nem vizsgálják ezt a problémát. A hipotézist arra alapozom, hogy az innováció hazai kutatóinak vizsgálatai alapvetően a nemzetközi innovációs irodalom által felállított elméleti kereten belül mozognak, amelyek ugyan fontos tényezőnek tekintik a társadalmi kontextus kérdéskörét, azonban meglehetősen leegyszerűsítetten kezelik ezt a témát.
2. Az innováció szakpolitikai megvalósítóinak körében a társadalmi kontextus témája hangsúlyos szerepet kap, mivel az innovációs szakpolitikát megvalósító szakemberek munkájának kereteit és alapelveit az innováció tudományos kutatásának elméletei határozzák meg. Így ezekkel az ismeretekkel feltételezhetően a magasan képzett hazai szakemberek is tisztában vannak. Az innovációs folyamatokkal kapcsolatos diskurzusban azonban inkább a társadalmi kontextusnak a mikro elemei jelennek meg, a makro aspektusok csak marginális szerepet kapnak. Az innovációs szereplők mikrotársadalmi kontextusának részletes vizsgálata ugyanakkor azt is láthatóvá teszi, hogy a kapcsolatok és együttműködések világa számos negatív jelenséggel terhelt. Ezek egy részét a szakpolitikai beavatkozásként megvalósított társadalmitőke-fejlesztés okozza.

VIZSGÁLATI MÓDSZEREK

Az első hipotézis vizsgálatánál a szakirodalmi metaanalízis módszerét használom. A metaanalízis célja, hogy átfogó képet kapjak a kutatók e témához való viszonyulásáról, arról tehát, hogy a lehetséges aspektusok közül a társadalmi kontextus (illetve annak mikro és makro dimenziói) értelmezésükben milyen szerepet kap. Célom az, hogy a kérdéshez kapcsolódó tipikus, általánosan jellemző beállítódásokat feltérképezzem, illetve a nemzetközi trendektől való esetleges eltéréseket megállapítsam. Ehhez kapcsolódóan fontos kérdésnek tartom azt is, hogy a már bemutatott sajátos magyar makrotársadalmi kontextus problémája mennyire jelenik meg a hazai innovációs vizsgálatokban.

A kitűzött célokhoz a szakirodalom metaanalízise megfelelő módszer, melynek során egy speciális szempontot követve (a társadalmi kontextus megjelenése) vizsgálom a kiválasztott dokumentumokat.

Az elemzés során a legfontosabb szakpolitikai anyagokat, valamint 2008 és 2012 között publikált tudományos közleményeket használtam. A tudományos munkák kiválasztása során nem használtam speciális mintavételt, a mintába való bekerülés kritériumának azt tekintettem, hogy a fő fókusz a hazai innovációs folyamatok általános vizsgálata jelentse. Alapvetően a MATARKA adatbázisát használtam, kiegészítve a Corvinus Egyetem könyvtárának katalógusával. Az első adatbázisban az „innováció” kulcsszóval 49, míg a Corvinus adatbázisában 68 munkát találtam a vonatkozó időintervallumban. A két adatbázisban természetesen jelentős átfedés volt tapasztalható. A publikációk egy részénél az innováció vizsgálata speciális részterületekre korlátozódott, így ezeket nem vizsgáltam.

Végül 29 publikációt sikerült feldolgoznom, amelyek jelentős része tudományos folyóiratokban jelent meg, de vannak köztük monográfiák, illetve doktori értekezések is. Természetesen nem gondolom azt, hogy sikerült volna maradéktalanul áttekintennem az elmúlt évek összes, e témában megjelent kutatását. Viszont ahhoz talán kellően széleskörű minta ez, hogy általánosságban közelebb jussak a vizsgált kérdés megválaszolásához.

A szakpolitikai dokumentumok esetében a jelenleg érvényben lévő nemzeti szintű innovációs stratégia mellett az összes régió hasonló jellegű dokumentumát elemeztem.

A második hipotézis vizsgálata esetében interjúk módszert alkalmazok. Az innováció kutatásában leginkább elterjedt gyakorlatok általában survey technikákon alapulnak, kérdőívek felvétele után statisztikai módszerekkel törekednek általános tendenciák megállapítására. Az innováció társadalmi kontextusának vizsgálata azonban meglátásom

szerint nem vizsgálható megfelelően ezekkel a módszerekkel. Az innováció társadalmi kontextusának vizsgálata, a kapcsolatok világának teljes jelentésvilága ugyanis ellenáll a formalizált survey kérdéseknek, azok segítségével csak részleteik tárhatóak fel. Ezzel szemben a *kvalitatív módszer* alkalmas arra, hogy a pusztán kvantitatív eljárásokkal kapott, sokszor sablonos adatok mögött meghúzódó színesebb jelentéstartalmakat is feltárjuk.

A dolgozatban 26 interjút használok. A lekérdezés 2012 tavaszán és őszén zajlott, országos lefedettséggel. Az interjúalanyok a regionális innovációt irányító, koordináló intézmények és szervezetek képviselői közül kerültek ki.

A DOLGOZAT SZERKEZETE

Az *elméleti alapok* című fejezetben azokat a legfontosabb megállapításokat gyűjtöm össze, amelyek a gazdasági tevékenységek társadalmiságának tárgyban az elmúlt néhány évtizedben születtek és meglátásom szerint mindenképpen relevánsak az innováció társadalmi kontextusának vizsgálatakor is. Legnagyobb részben itt a társadalmi tőke koncepcionális keretében gondolkodó fontosabb szerzők teoretikai megállapításaira támaszkodom. Ezért elsőként ezeket vázolom fel, majd utána közvetlenül az innováció témájához kapcsolódva, a regionális innováció legfontosabb tudományos elméleteit taglalom. Ezeket a dolgozat témájához igazodva egy sajátos szemüvegen keresztül mutatom be, kifejezetten a társadalmi kontextus témájának megjelenítési formáira koncentrálni. Az elméleti megközelítések után azt is összefoglalom, hogy az innovációs folyamatok nemzetközi empirikus kutatásában a társadalmi kontextus miképpen jelenik meg. Végül a magyarországi innovációs folyamatokat körülvevő makrotársadalmi kontextusra vonatkozó empirikus vizsgálatok azon aspektusait tárgyalom, amelyeket a bemutatott elméletek és empirikus vizsgálatok az innováció szempontjából lényegesnek tartanak.

Az elméleti alapok tisztázása után a témában végzett *empirikus vizsgálataimat* ismertetem.

Az *első vizsgálat* egy szakirodalmi metaanalízis, melynek célja annak a feltárása, hogy az innovációval foglalkozó magyar kutatók miként látják a társadalmi kontextus szerepét és jelentőségét. Egyrészt arra keresem a választ, hogy az innovációs folyamatokkal kapcsolatba hozható különféle tényezőkkel összehasonlítva a társadalmi kontextust mennyire értékelik fontosnak, illetve kevésbé relevánsnak. Másrészt különösen izgalmas kérdésnek tartom a társadalmi kontextuson belüli mikro és a makro dimenziók megjelenésének egymáshoz viszonyított arányát is. Ez az innovációs elméletek által relevánsnak tekintett makrotársadalmi kontextus magyarországi rendkívül problémás mintázata miatt különös jelentőségű kérdés.

A *második empirikus* fejezetben pedig a regionális innovációban tevékenykedő szakemberek körében elvégzett interjú vizsgálat elemzését mutatom be. Ennek célja a szakemberek körében tapasztalható társadalmi kontextus sajátosságok leírása és értelmezése.

Ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy a regionális innovációs szakemberek hogyan viszonyulnak a mikro- és makrotársadalmi kontextus kérdéséhez. Feltételezésem szerint a makrotársadalmi kontextushoz tartozó témákat nem tartják különösen jelentős kérdésnek. Amennyiben ez a feltételezésem igazolást nyer, az egy ellentmondásos helyzetet tár fel, hiszen az innováció tudományos megközelítései világosan lefektetik azokat a

makrotársadalmi sajátosságokat, amelyek a sikeres innovációs folyamatokhoz szükségesek, Magyarországon pedig ezek a feltételek nem állnak fenn.

EREDMÉNYEK ÉS KÖVETKEZTETÉSEK

A dolgozat az innováció mikro- és makrotársadalmi kontextusának kérdéskörét vizsgálja. Az első részben bemutattam, hogy az innováció meghatározó elméleti megközelítései kifejezetten hangsúlyos témaként kezelik a mikro- és a makrotársadalmi kontextust.

A mikrotársadalmi kontextus esetében ez azt jelenti, hogy a különféle szerzők és elméleti iskolák az innovációban érintett heterogén szereplői kör közötti sűrű interakciók, kapcsolatok és hálózatos együttműködések előnyös hatásait, illetve ezek nélkülözhetetlen szerepét emelik ki. Az innovációs folyamatokat körülvevő makrotársadalmi kontextusban pedig olyan társadalmi sajátosságokat azonosítanak, amelyek szükséges feltételeit jelentik az adott térség sikeres innovációs teljesítményének.

A mikro- és makrotársadalmi kontextusok egymáshoz való viszonyulásáról is világos és egységesnek nevezhető megfontolás olvasható ki az innováció irodalmából. E szerint a kedvező makrotársadalmi struktúra következtében olyan mikrotársadalmi körülmények alakulnak ki az innováció szereplőinek körében, amelyek hatékonyan segítik az innovációs folyamatokat, tehát végső soron a makrotársadalmi kontextus *meghatározza* a mikrotársadalmi kontextust.

Ebből a gondolatmenetből ugyanakkor az is következne, hogy azokban a térségekben, ahol a makrotársadalmi kontextus kedvezőtlen jellemzőket mutat, ott az innováció mikrotársadalmi kontextusa is problémásan működik.

Az innovációs irodalom azonban ezzel a kérdéssel már nem foglalkozik kellő részletességgel. Ennek az elméleti hiányosságnak a kezelésére vontam be a társadalmi tőke elméletét a kutatásom fókuszába. A társadalmi tőke kutatása a kapcsolatok kérdéskörét lényegesen sokrétűbben tárgyalja az innovációs irodalomban megismertekhez képest. Ezekkel a kibővített elméleti megfontolásokkal úgy gondolom, hogy mélyebben értelmezhetővé vált a magyarországi regionális innovációs folyamatok társadalmi kontextusa. Egyrészt azért, mert az innováció *mikrotársadalmi kontextusába való közvetlen beavatkozás* – tehát a *társadalmi tőke-fejlesztés* – eredményességét árnyaltabban tudjuk megítélni, másrészt a magyarországi makrotársadalmi kontextus pontos jellemzőit is láthatjuk.

Az empirikus vizsgálat során először arra kerestem a választ, hogy az innováció magyarországi kutatásában a társadalmi kontextus témája, vizsgálata miképpen jelenik meg. Ezt több szempontból is jelentős kérdésnek tartottam:

- Az innovációval kapcsolatos elméletekből kiindulva a társadalmi kontextusnak releváns vizsgálati témaként kell szerepelni a téma empirikus kutatásában.
- Ezt az is indokolja továbbá, hogy az innováció mikrotársadalmi kontextusába való beavatkozás, vagyis a szereplők közötti társadalmitőke-fejlesztés az innovációs szakpolitikának is az egyik kiemelt prioritása.
- Ugyanakkor a szereplők közötti társadalmi tőke fejlesztése számos veszélyforrást rejt magában, ezek tudományos módszerekkel való vizsgálata fontos kérdés.
- Ráadásul az innovációt körülvevő magyarországi makrotársadalmi kontextus számos kedvezőtlen sajátosságot mutat. Ezek egyértelműen levezethetők az innovációs elméletek megfontolásai alapján különböző empirikus kutatási eredményekből.
- A makrotársadalmi kontextusban érzékelhető problémák komoly kockázati tényezőt jelenthetnek a mikrotársadalmi kontextus működésére nézve.

Az ehhez kapcsolódó hipotézisem (*Hipotézis1*) azt állította, hogy ugyan a hazai innovációs folyamatok kutatásában és a szakpolitikai anyagokban a társadalmi kontextus hangsúlyos szerepet kap, de mégsem foglalkoznak a mikrotársadalmi kontextusba való beavatkozás (vagy társadalmitőke-fejlesztés) lehetséges negatív következményeivel. Továbbá nem reflektálnak a makrotársadalmi kontextus hazai negatív összefüggéseire és nem vizsgálják ezt a problémát.

A vizsgálati eredményeim igazolták ezt a hipotézist. A társadalmi kontextus fontos szerepet tölt be az elemzett munkákban. Ugyanakkor a mikrotársadalmi kontextus irányában erős eltolódás figyelhető meg, és a makrotársadalmi kontextus vizsgálata a hazai innovációs folyamatokkal kapcsolatban marginális témának tekinthető. A mikrotársadalmi kontextus lehetséges negatív aspektusai nem jelennek meg, a szereplők közötti kapcsolatok, együttműködések fokozásának támogatása semmilyen formában nem kérdőjeleződik meg.

A második empirikus vizsgálat során arra kerestem a választ, hogy az innováció szakpolitikai megvalósítói, az innovációs szakemberek miképpen viszonyulnak a társadalmi kontextus témájához. Ennek a kérdésnek több okból is különösen fontos jelentőséget tulajdonítottam:

- Az innovációs szakpolitikát megvalósító szakemberek munkájának kereteit és alapelveit az innováció tudományos kutatásának elméletei határozzák meg. Ezek az

elméletek pedig kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a társadalmi kontextus mindkét aspektusának.

- Ugyanakkor az innovációt körülvevő magyarországi makrotársadalmi kontextus számos kedvezőtlen sajátosságot mutat.
- Az innováció mikrotársadalmi kontextusába való beavatkozás az innovációs szakpolitika egyik kiemelt prioritása. Bizonyos szempontból a regionális innovációs rendszerek szereplői maguk is e beavatkozás, vagyis a társadalmi tőke-fejlesztés „termékei”.
- Ugyanakkor a szereplők közötti társadalmi tőke fejlesztése számos veszélyforrást rejt magában, ezek esetleges megjelenése fontos kutatási eredmény lenne, és további következtetések levonására adhat lehetőséget.

Az ehhez kapcsolódó hipotézisem (*Hipotézis2*) azt állította, hogy a szakemberek körében a társadalmi kontextus témája hangsúlyos szerepet kap, de inkább annak mikro eleme jelenik meg erőteljesebben, a makro aspektusok csak marginális szerepet töltenek be. Ugyanakkor a szereplők közötti kapcsolatok világában számos negatív sajátosság mutatható ki.

A vizsgálati eredményeim igazolták ezt a hipotézist is. Az eredmények alapvető hasonlóságot mutatnak a *Hipotézis1* vizsgálata során tapasztaltakkal. A mikrotársadalmi kontextus hangsúlyos témaként jelenik meg az innovációs szakemberek körében, a makrotársadalmi kontextus viszont szinte egyáltalán nem képezi részét az innovációs folyamatokról való gondolkodásuknak.

Az intenzíven tárgyalt mikrotársadalmi kontextus témája számos ellentmondást tartalmaz. A szereplők közötti kapcsolatok az innovációs elméletekhez, kutatásokhoz és szakpolitikai anyagokhoz hasonlóan nagyon gyakran pozitív jelenségekkel összefüggésben jelennek meg. Ugyanakkor markánsan kimutathatóak negatív aspektusai is ennek a kérdésnek.

Az innovációs szereplők közötti együttműködés az interjúk tapasztalatai alapján nem nevezhető az innovációs folyamatok szempontjából „optimálisnak”, a kapcsolatok és együttműködések témája az interjúk során meglehetősen gyakran merült fel negatív színben.

Ezek egy része nem akaratlagosságot feltételezett a problémák hátterében, hanem inkább a külső, kedvezőtlen körülményeknek, vagy képességbeli hiányosságoknak tudta be. A negatív tartalmú kijelentések jelentős részében viszont a vizsgált innovációs szakemberek gyanakvóan és bizalmatlanul ítélték meg az innovációs rendszer más szereplőinek tevékenységét, illetve azok kapcsolatait. Ez vagy az együttműködésekkel szembeni rossz tapasztalatok kifejtésekor

jelenik meg, vagy annak indokaként, hogy az interjúalany miért nem áll kapcsolatban valakivel. A negatív tartalmakkal párhuzamosan az informalitás, a személyes jellegű kapcsolatok, illetve a fejlesztéspolitikai támogatások meghatározó szerepe is kimutatható volt a szereplők közötti kapcsolatok alakulásában.

Összegezve tehát az eredményeket, a két empirikus vizsgálat alapján az látható, hogy míg az innovációs szereplők közötti kapcsolatok témája élénken foglalkoztatja a kutatókat, a szakpolitikusokat és a megvalósító szakembereit is, addig a magyarországi makrotársadalmi struktúra problémáit gyakorlatilag nem érintik.

A vizsgálati eredmények két fontos ellentmondásra hívják fel a figyelmet:

- A hazai innovációs szereplők közötti kapcsolatok világa számos negatív sajátosságot mutat. Ennek a problémának az észlelése azonban szinte teljes mértékben hiányzik a hazai innovációs folyamatok kutatásából.
- A makrotársadalmi kontextus témája annak ellenére hiányzik a hazai innovációs folyamatokról való gondolkodásból, hogy azok a nemzetközi elméleti és empirikus tudományos kutatások alapvető témáját jelentik, ráadásul ennek a kérdésnek Magyarországon különös relevanciája is van.

Ennek az ellentmondásos helyzetnek a kialakulásához több tényező is hozzájárulhat. A következőkben két olyan lehetséges magyarázatot vázolok, amelyek együtt, vagy akár külön-külön is indokolhatják a kialakult helyzetet.

Első lehetséges magyarázat:

Az innováció a hazai tudományos és szakpolitikai gondolkodásban a mai napig jellemzően természettudományi, vagy műszaki témaként jelenik meg, amelynek ezen kívül már csak közgazdaságtudományi aspektusai lehetnek. A társadalmissággal, illetve a társas viszonyokkal való összefüggések alapvetően idegenek ebben a tudományos mezőben.

Ennélfogva elképzelhető, hogy az innovációs elméleteknek a „jobban kézzelfogható”, gyakorlatiasabb, kemény intézményi elemei könnyebben megragadnak a tudományos elméleteket alkalmazó szakemberek és kutatók gondolkodásában, míg a kissé „ködös”, puha, társadalmi tényezők kevésbé. Vagyis a tudományos evidenciák egyes elemei „leszakadtak”, és nem váltak a mindennapi gondolkodásuk részévé.

Az innovációs folyamatok működését kézzelfoghatóan meghatározó kemény, formális intézményi tényezők szerepéről szóló tudományos elméletrészek a szakemberek közös tudását képezik. Vélhetően ezek az ismeretek jól beilleszthetők a jórészt közgazdász, vagy éppen természettudományos végzettséggel rendelkező szakemberek meglévő kategóriáiba, sémáiba, tudáselemeibe. Mindez persze nem jelenti azt, hogy a kevésbé konkrét társadalmi tényezőkről ne rendelkeznenek valamiféle tudással. Viszont ezek mondanivalóját talán kevésbé érzik igazán sajátjuknak, így nem is képezik részét az innovációról való diskurzusnak, illetve nem válnak kutatási témává.

Második lehetséges magyarázat:

Az innovációs szakirodalom szerzői egyöntetűen azt képviselik, hogy az innovációban érintett heterogén szereplői kör közötti kapcsolatokat fokozni kell, együttműködéseket és hálózatokat kell létrehozni, mivel ezek elősegítik a regionális/nemzeti innovációs folyamatokat, így közvetve az adott társadalom jólétéhez járulnak hozzá. Ez a megközelítés rokonságot mutat a fejlesztésorientált társadalmitőke-elképzelések azon „romantikus, naiv” irányzatával, amelyek megfélemlenek a kapcsolatok előnytelen formáiról, és azokat kizárólag pozitív jelenséggéként értelmezik, figyelmen kívül hagyva, hogy az erős „helyi társadalmi tőke” nem feltétlenül vezet gazdasági prosperitáshoz. Ebben a felfogásban a makrotársadalmi beágyazottság kérdése és esetleges problémája nyilvánvalóan csak zavaró „mellékszerej” lehet.

Ezzel együtt az innováció irodalmának a makrotársadalmi kontextusra vonatkozó teoretikus megállapításai egyáltalán nem zárják ki azt, hogy a hazai makrotársadalmi problémák ne jelenhetnének meg az innovációs kutatások fókuszában. Ez ráadásul a nemzetközi empirikus kutatásokban is preferált téma. Tehát az innovációs elméletek hiányosságai önmagukban nem magyarázzák a hazai kutatási fókusz és szakpolitikai diskurzus ezen sajátosságát.

Viszont az innovációs szakemberek által képviselt szervezetek legtöbb esetben éppen a társadalmitőke-fejlesztést preferáló szakpolitika termékei. Ennélfogva természetesen legkevésbé sem érdekeltek abban, hogy megkérdőjelezzék a kapcsolatok, együttműködések fokozásának, koordinálásának, létrehozásának céljával létrejövő projektek, vagy szervezetek hasznosságát.

A szakemberek mellett a témái hazai kutatói sem foglalkoznak a társadalmi kontextus problémáival. Ennek lehetséges magyarázata, hogy a magyarországi innovációs szintéren a kutatói és a szakpolitikai szféra nem különíthető el élesen. Egyrészt a témában publikáló

kutatók között sokan vállalnak szerepet az innovációs politika megvalósítói oldalán is, másrészt a kutatók gyakori kapcsolatban állnak az innovációs politika megvalósítói oldalával olyan minőségben is, mint különféle kutatási megbízások kedvezményezettjei. Mindezek következtében a kutatók egy része is tulajdonképpen az innovációs rendszer részévé válik, s a szakemberekkel együtt alkotják az innovációs fejlesztéspolitika *projektsztályát*². Ez a projektsztály pedig nem érdekelt a kapcsolatok, együttműködések fejlesztésére szánt források hasznosságának esetleges megkérdőjelezésében.

A magyarországi makrotársadalmi kontextusra való reflektálatlanságon túl önmagában a szakembereknek a kapcsolatokhoz és együttműködésekhez való viszonyulásának az aggasztó jelei sem lebecsülendők. Ezek a negatív jelenségek megerősítik azt, hogy a társadalmi tőke fejlesztése, a kapcsolatok intenzitásának fokozása nem feltétlenül a szándékolt célok elérését segítik elő. Úgy tűnik, hogy a makrotársadalmi szinten kimutatott problémák az innováció világában sem ismeretlenek.

Felmerülhet, hogy a létrehozott és támogatott kapcsolatrendszerek valóban a térségek innovációját szolgálják-e, vagy esetleg inkább egyéni érdekeket. Az is kérdéses, hogy a magyar kapcsolati kultúrára jellemző „kapcsolatérzékenység” mennyire ejti foglyul ezeket a hálózatokat, vagy a szintén megfigyelhető „szűk bizalmi rádiusz” engedi-e a valóban heterogén kapcsolati struktúrák kialakulását.

Egyáltalán lehetséges-e fejlesztéspolitikai eszközökkel hatékonyan működő hálózatokat, együttműködések létrehozni ott, ahol a társadalmi környezet ezt nem támogatja? Végző soron általánosítva a problémát, felmerülhet az a kérdés, hogy a poszt szocialista Magyarországon megvalósított „európai” mintájú fejlesztési megközelítések képesek-e a közjót szolgálni, vagy esetleg inkább paradox módon a „közrossz” erősödéséhez járulnak hozzá.

A vizsgálati eredményeimet értelmező lehetséges magyarázatok tulajdonképpen ki is jelölik azokat a további kutatási irányokat, amelyeken elindulni érdemes. Jelen kutatás olyan problémás területeket tárt fel, amelyek részletes vizsgálatához további kutatások szükségesek.

² Kovách I. (2007) A fejlesztéspolitika projektesítése és a projektsztály – *Szociológiai Szemle*. Vol. 17. No. 3-4. pp. 214 – 222.

A SZERZŐ LEGFONTOSABB PUBLIKÁCIÓI ÉS ELŐADÁSAI A KUTATÁSHOZ KÖTŐDŐEN

- Bodor Á. (2011): Fejlesztő együttműködések a társadalmi értékek tükrében. In: Pálvölgyi K., Reisinger A., Szabados E., Tóth T. (szerk.) Fialat Regionalisták VII. Konferenciája, Győr, 2011: Tanulmánykötet. Győr, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. pp. 53-64.
- Bodor Á. (2013): „Mivel van baj?” – A társadalmi kontextus megjelenése az innovációs szakemberek problémaérzékelésében. In Gál Z. (szerk.) Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai. Pécs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete. pp. 127-142.
- Bodor Á. (2013): Az innovációt körülvevő társadalmi kontextus néhány elemének vizsgálata. In Gál Z. (szerk.) Innovációbarát kormányzás Magyarországon: a regionális innovációs fejlesztéspolitika kihívásai. Pécs, MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatások Intézete. pp. 143-165.
- Bodor Á. (2013) Az innovációs együttműködések fejlesztésének dilemmái. In. Bretter Z., Vörös Z. (szerk.) A tudomány megszelídítése: Tanulmányok a közpolitika köréből. Pécs, PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszék. pp. 45-66.
- Bodor Á. (2013) Development Cooperation and Partnership in the Mirror of Social Values. In. Cotella G (szerk.) Territorial Development and Cohesion in a Multi-Scalar Perspective. Warsaw, Stanisław Leszczycki Institute of Geography and Spatial Organization. pp. 175-183.
- Bodor Á. (2013) Társadalmi környezet és innováció. In: Karlovitz J.T. (szerk.) Társadalomtudományi gondolatok a harmadik évezred elején. Komárno, International Research Institute.. pp. 36-40.
- Bodor Á. (2013) A társadalmi tőke szerepe a területi tőke kutatásában. In: Rechnitzer J, Somlyódy-né Pfeil E, Kovács G (szerk.) A hely szelleme - a területi fejlesztések lokális dimenziói: A Fialat Regionalisták VIII. Konferenciáján elhangzott előadások. Győr, Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola. pp. 39-46.

- Bodor Á. (2013) Innováció és társadalmi tőke. In: Keresztes G (szerk.) Tavaszi Szél = Spring Wind. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége. pp. 423-430.
- Bodor Á. (2013) Társadalmi tőke és innovációs fejlesztéspolitika. In: Buday-Sántha Attila, Danka Sándor, Komlói Éva (szerk.) Régiók fejlesztése. Pécs, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar. pp. 163-172.
- Bodor Á. – Grünhut Z. (2014) Dilemmák a területi tőke modelljének alkalmazhatóságáról: A társadalmi tőke problémája Camagni elméletében. – Tér és Társadalom. Vol. 28. No. 3. pp 3-17.

Publikálásra elfogadva:

- Bodor Á. (2014) Bizalom és kapcsolatok az innovációs fejlesztéspolitikában. Tavaszi Szél 2014 Konferenciakötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége.

Előadások

- Az innovációs folyamatok rendszerszerű megközelítéseinek megvalósulása a hazai innovációs fejlesztéspolitikában. V. Képzés és Gyakorlat Nemzetközi Neveléstudományi Konferencia "Nevelés és társadalom: Hagyomány és megújulás". Innováció és tudástranszfer a Dél-Dunántúlon szekció. Kaposvár, 2011. március 25.
- Eltérő társadalmak – eltérő „mentális programok” – eltérő fejlesztéspolitikai hatékonyság. Fiatal Regionalisták VII. Konferenciája. Győr, 2011. október 15.
- Cohesion Policy int he mirror of social values. Warsaw Regional Forum 2011 – Functional regions – toward a new paradigm of teritorial and cohesion policy. Varsó, 2011. október 22.
- Az innovációs rendszerek szociális reprezentációja. Innovációs rendszerek: elmélet, politikák és mikroszereplők konferencia, Szeged, 2012. november 29.
- Innovációs fejlesztéspolitika és társadalmi kontextus. IRI Társadalomtudományi Konferencia. Sturovo, 2013. április 29.
- Az innovációs folyamatok társadalmi kontextusának értelmezési lehetőségei. Régiók fejlesztése konferencia, Pécs, 2013. május 24.

- Társadalmi tőke és innovációs fejlesztéspolitika. Tavaszi Szél 2013, Doktoranduszok Országos Szövetségének konferenciája. Sopron, 2013. június 1.
- A területi tőke és a társadalmi tőke viszonya. Fiatal Regionalisták VIII: Konferenciája, Győr 2013. június 21.
- The role of social capital in territorial research. Warsaw Regional Forum 2013: Territorial Capital Concepts, Indicators and Policy. Varsó, 2013. október 11.
- Társadalmi tőke, kapcsolati tőke, területi tőke. Governance – Knowledge – Changes Conference. Csíkszereda, 2013. október 31.
- Közelség – közelebbről. Magyar Regionális Tudományi Társaság XI: Vándorgyűlése. Kaposvár, 2013. november 22.
- Ideális társadalmi adottságok és képességek a fejlődéshez - Újfajta megközelítés a tökéletesebb mérhetőség érdekében. 11th Annual International Conference on Economics and Business CHALLENGES IN THE CARPATHIAN BASIN. Global challenges, local answers, Csíkszereda, 2014. május 17.
- Socio-cultural and post-cold war borders across Europe. 1st ABS World Conference. Szentpétervár, 2014. június 11.
- Socio-cultural context of entrepreneurship, innovations and clusters. Kassa, 2014. október 6.
- Development and socio-cultural context. Regional Disparities and Regional Development: from Scientific Research to Policy Recommendations: 6th International Conference and 10th Anniversary of the Centre for Regional Geography. Kolozsvár, 2014. október 18.